

kozhatunk, mert az monstruozus munka volna. Egy következő cikkünkben tehát csupán egyes kimagaslóbb jelenségekre fogunk szorítkozhatni, különös tekintettel arra, vajjon a részletek összhangzásban állanak-e a tantervvel, az utasítások általános határozmányaiival, a középiskolai tanítás céljával és az érettségi vizsgálatban való betetőzésével.

BOZÓKY ENDRE.

A MAGYAR NYELV TANÍTÁSA A KÖZÉPISKOLÁK ALSÓBB OSZTÁLYAIBAN.

A revidált tantervhez készített új Utasítások, a melyekre előre oly nagy várakozással tekintett a magyar tanárság, megjelentek, közkezen forognak. Örömmel ragadja meg az alkalmat minden tanári, tanügy iránt érdeklődő kör, testület, hogy az egyes tárgyak oktatásának módszeréről minél többször beszélgessen; hogy minél több szó essék nemcsak az egyes tárgyak külön-külön tanítási módszeréről, hanem azok egymásra való vonatkoztatásáról is. E cikk, melleszve jelen alkalommal a magyar nyelvnek a középiskolai középső és felső fokon való tanítását, tisztán csak az alsóbb osztályok magyar nyelvi tanításával kíván foglalkozni. Még pedig mielőtt egyenesen a tanítási módszerre térne, előkészítőül, hogy úgy tetszik bevezetésül, szólnia kell röviden egy és más általánosabb dologról, mely ezzel a tárggyal összefügg.

Nálunk a középiskola sokféle nehézséggel küzd. Különösen érzik ezt a nehézséget épen az alsóbb osztályok. Első nehézség az, hogy az elemi iskolától a középiskoláig nincs meg a kellő átmenet, az áthidalás. Már az I. gimn. osztályban egyszerre egy kis seregéből álló tudós testület médiumává válik az a szegény tanuló, a kinek azelőtt egész iskolai életén át minden osztályban csak egy emberrel volt dolga. Gondoljuk csak meg nyugodtan, tárgyilagosan, milyen rettenetes helyzetbe kerül egyszerre, a legkisebb átmenet nélkül az a végzett 4-ik, 5-ik elemi iskolás tanuló, mikor a középiskola első osztályába felkerül s ott megkezdődik a «rendszeres szaktanítás». Az, hogy valamiképen átesik ezen a nehéz kezdeten is, még nem igazolja a baj alaptalanságát. Hiszen kínos operációkon s haláltusákon is átesik néha az ember s mégis életben marad. De ezeket, ha lehet, mindenki tudatosan elkerüli, csak kényszerűség viheti rá. Az való igaz, jól tudják az első osztály tanárai, hogy néha az elemi iskolából a középiskolába felkerülő anyag egy része rettentően rossz. Akadnak olyanok, a kik sem beszélni, sem olvasni, sem írni, sem énekelni,

sem mozogni nem tudnak. Szinte úgy látszik náluk, hogy hiányzott az értelemfejlesztő oktatás; ezeknek egész tudására, jellemére áll: «Ex omnibus aliquid, ex toto nihil.» Ám azért távolról sem akar ez talán vád lenni az elemi iskola tanítóira! Nem is ott a baj, hanem magukban a körülményekben. Egyfelől az elemi iskola is mindig küzd túlnépességgel, meg mindenféle külső és belső bajjal, másfelől az ilyen tanulók egészen tehetségtelenek. Ha a középiskola I. osztályába csak felvételi vizsgával kerülhetnének be a tanulók, az ilyenektől megszabadulna. De főképen az igazi nehéz helyzet, sokszor a sikertelenség, épen az előbb említett okból, az elemi iskolától a középiskoláig vezető minden átmenet hiányából, minden egyöntetűség nélkülözéséből áll elő.

Ezért sokkal eredményesebbnek vélném azt a régi, ismerős rendszert, hogy a középiskola alsóbb (vagy legalább I., II. oszt.) osztályaiban csak két tanár tanítana, egyik a humán tárgyakat, másik a reáliákat. Sok érvet lehet felhozni e dolog mellett is, ellene is; de ha jók, alkalmasak a tanárok s szeretik a kisebb gyerekeket, akkor sokkal több bizonyíték szól mellette, mint ellene. Csakhogy akkor, természetesen, először a tanárképzésnek is módosulnia kellene.

A másik, az előbbinél még nagyobb nehézség, a melylyel a középiskola küzd, s e küzdelemben szenvedni és sínylődni látszik, de a mely fölött a csatát még nem sikerült megnyernie: a tárgyak tananyagának nagysága, az egyes tárgyak folytonos növekedése, bizonyos izoláltságához való káros közeledés, a koncentráció hiánya, szóval valami olyan megemészthetlenségféle.

Az nyilvánvaló dolog, hogy a nevelés csak ethikai alapon történhetik, s célja a középiskolai nevelésnek is, mint mindenfélének (a különleges szakiskolák más elbírálás alá esnek) az, hogy jellemes, művelt, jó embereket neveljen, olyanokat, a kik a középiskola végzése után a tudományt is művelhessék, ha kedvük s képességük van rá. Tudást adunk növendékeinknek, hogy az akarásig vezethessük el őket. Tudást oktatás útján adhatunk, tehát a nevelésben az oktatás nélkülözhetetlen, de nem önálló cél, csak a helyes nevelés célját szolgálja. Így, világos, a középiskolai oktatás is ethikai alapon áll. Az oktatással, ismereteket nyújtva, a gondolatkört akarjuk tágítani, az ismereti területet szélesíteni, magát a gondolkodást vezetni, illetőleg irányítani addig, a míg arra szükség van. A helyes oktatás alapjában teljesen azon lélektani törvények szerint történik, a melyek szerint a tanulás történik.

A Herbart-féle pädagogia, habár az épen a Herbart lélektani alapelveinek sok tekintetben való — hogy úgy mondjam — elévülése miatt egy vagy más szempontból kifogás alá eshetik is, örök érdemet

szerzett magának azzal, hogy igazán alaposan, mélyen, lélektanilag foglalkozott a pædagogióval, az oktatás módjaival. Eltekintve most a Herbart-féle öt formális fokozattól, legalább három fokozaton kell keresztül mennie minden igazi tanulásnak, s természetesen ezeket a tanításban is mindig szem előtt kell tartanunk. E három fok: 1. a felfogás (perceptio). 2. a gondolkodás, 3. az alkalmazás. Ha legjobb föltevésünk szerint legjobban akarjuk oktatásunkat végezni és sikeressé tenni, lehetetlen, hogy ne igyekezzünk magunknak ily fokozatokat felállítani tanításunk rendszerében; s ha az észhez szólva és a szívhez beszélve az emberben rejlő akarat rugóit is mozgásba akarjuk hozni, lehetetlen, hogy az akarás létrejöttéig oly csodálatos titokzatossággal és finomsággal működő lelki folyamatok műhelyébe is ne törekedjünk bepillantani.

Mint mindenben a világon, úgy a tanításban, oktatásban is rendnek kell lenni. Ha az embernek egy könyvre van szüksége, de költözködés miatt összes könyvei egy nagy ládában vannak összehalmozva, úgy, hogy a könyv fölkeresésével még nagyobb rendetlenséget követne el s a mellett nagy fáradságba kerülne az, képes az ember arra, hogy inkább nem dolgozik, vagy máshonnan veszi meg a könyvet, mintsem hogy az orra előtt levő rengeteg holmit felbolygassa. Bizony nem egyszer így lehetnek s így is vannak tanulóink a beadott s a koponyába bevett, de meg nem emésztett, rendezetlen sokféle tananyaghalommal! Ugyan ritka az, a melyik fáradságot vesz magának arra, hogy ő maga fogjon hozzá a rendezgetéshez. Már most gondoljuk csak el, mi mindennek kell bemászni naponként csak egy I. osztályos tanuló fejébe is! Ha az a sokféle ismeretanyag, a mit tanulnia kell, ha annak legalább lényege — hiszen erre van szükség — nem szűrődnek át tisztább s világosabb alakban a tanítási eljárás retortáján is, úgy, mint a tanulásén, mi lenne ott? Ha nem igyekeznénk az egyes tárgyakban a legnagyobb világosságra s az összes tárgyaknak lehető kapcsolatára az alsóbb osztályokban, akkor csak zürzavart, kétséget s bizonytalanságot látnánk mindenütt. Herbart bölcsen és becsületesen beszél akkor, midőn épen ettől a zürzavartól különös aggodalommal félti a tanulókat, a kiket egyik napon a legkülönbözőbb fajtájú leckék egész hosszú során végig űznek, a melyek a következő napon ugyanazzal a harangütéssel ismétlődnek és folytatódnak. Joggal veti föl a kérdést, hogy vajjon azokat a különböző gondolatfonalakat, melyeket ott szönek, egymás között és szabadidejük gondolatsoraival összeköttetésbe hozzák-e?

A magyar nyelv tanításának célja és feladata a tantervben és utasításokban kissé szükséztlenül van kifejezve. Különösen nélkülözük — a tantervben és utasításokban különben szépen, röviden el-

mondottakon kívül — az *alsóbb osztályok* magyar nyelvi tanítása feladatánál a következők határozott kimondását:

A középiskolák alsóbb osztályaiban a magyar nyelvi tanításnál okvetlenül kitűzendő cél és feladat a *minél szélesebb körben való általános ismeretszerzés, a gondolkörnek minden irányban való tágitása, s alkalomnyújtás arra, hogy — a mennyire lehetséges — a más tárgyakban szerzett ismeretek is érvényesülhessenek egymás között, azaz összekapcsoltassanak*; szóval: helyes koncentrációra kell törekedni. Tehát feladat az is, hogy azt a *sokat, a mit az oktatás nyújt, lehetőség szerint igyekezzünk egygyé tenni, egyesíteni* a növendék fejlődő személyiségében, egyéniségében. Bizony nagy dolog és elég nehéz kérdés ez, de megközelítendő s lassanként elérendő célunknak okvetlenül ki kell tűznünk, mert az oktatásban, a nevelésben, mellözve minden más külső körülményt, egyedül az igazi emberré nevelés lehet a célunk, s irányadónk a növendék fejlődő személyisége, egyénisége. S ha már magának a tanítási tervnek az összeállításában nem tudunk eléggé alkalmazkodni a koncentráció elvéhez, s ha már a tantárgyak számának s azok anyagterjedelmének a megkisebbitésére még csak gondolni is fél úgyszólván az egész művelt Európa, legalább magának az oly különböző elemekből álló tananyagnak a megemészthetésére, egyöntetűbbé tételére, lehető összekapcsolására komolyan kell gondolnunk. Az idő amúgy is oly könnyen elaprózik, az apró részletek a «bús feledékenység» homályába merülnek, tehát legalább maradjon meg a tiszta lényeg, világosodjék a fő, nemesedjék a szív, erősödjék a jellem. Az úgy sem természetes, hogy a kis gyermekeknél minden tanítási óra oly nagyon magán hordja a különállás, önállóság jellegét; az első órán pl. Ulixesről olvasnak latinul *egy* tanárral, a második órán a pókokról tanulnak a *második* tanárral, a harmadik órán Petőfi egy költeményét szavalják a *harmadik* tanárral, a negyediken a háromszögekről tanulnak a *negyedik* tanárral és így tovább. Tehát ha már megvan ez az állapot, akkor legalább arra kell igyekeznünk, hogy a tantárgyak közül egyet válaszszunk ki központnak, gerincnek, hogy azt rendszerben tartva s a többi tagokat is a köré csoportosítva, rendet teremthessünk; már olyat, a milyet lehet.

Legtermészetesebben szolgál központul, gerincül az alsó fokon való tanításban a magyar nyelv; és ennek is különösen az olvasmányi része. Az alsó fokon levő magyar nyelvi oktatás három irányú. Nyelvtani oktatás; olvasmányokon alapuló szóbeli oktatás (ez az egész oktatás legfőbb része, a dereka); és végül mindkettőnek lehető érvényesítése írásbelileg is. Az új Utasítások szerint (igen helyesen) az órák így osztandók be: Az I. és II. osztályban az 5 órából he-

tenként 3 óra fordítandó olvasmányra s 2 óra nyelvtanra. A III. osztályban heti 2 óra olvasmány, 2 óra nyelvtan. Hogy az olvasmányi és nyelvtani órákat hogy helyezze el, hogy ossza be a tanár az ő órarendjébe, az tőle függ. Én nagyon ajánlatosnak és kipróbálás után sikeresnek tartom azt a beosztást, hogy úgy az olvasmányi, mint a nyelvtani órák folytonosan és nem fölváltva tartandók meg. Például hétfőn, kedden, szerdán olvasmányi óra, pénteken és szombaton nyelvtani óra. Szóval három egymásután következő óra olvasmányra, két egymásután következő pedig nyelvtanra fordítatik. Ez különösen az olvasmányokért történik így, mert ezek összefüggő tárgyalása sikeresebb, biztosabb az egymásután következő órákban.

A nyelvtani oktatás általános irányelveit illetőleg az új Utasításokban elég részletes útbaigazítást találunk; épen azért, ezzel ezen alkalommal igen röviden végzek, főfeladatomból lévén az olvasmányok tárgyalásának módjával és egyéb, a magyar nyelv tanárára váró dolgokkal foglalkozni. A nyelvtani oktatásban a tankönyvből való grammatizálást kerülve, gyakorlat, elemzetetés útján igyekszünk tudatossá tenni a növendékekben a már úgy is ismert anyanyelv főbb sajátosságait, s a tanulókat odatereljük, hogy képesek legyenek lehetőleg kombinatív a nyelv legfőbb törvényeire rájönni, azokat alkalmazni, a mondatot megszerkeszteni s a szavaknak a leírását jól megfigyelni (a szóképzés elemei útján), úgy, hogy a III. osztályban már nyelvünk rendszerét is összefoglalhassuk. A helyesírás gyakorlására minél többször iratunk a fekete táblára, s az ejtett hibákat a benn ülő tanulók közül első sorban az önként jelentkezőkkel javítatjuk ki. Ha akad olyan tanuló, a ki sohasem jelentkezik, azt jelentkezés nélkül is felszólítjuk. A jelentkezéseket az általános érdeklődés, figyelem és a közös munka tudatának ébrentartásáért tartjuk fenn.

De térjünk rá az olvasmányra, a mi legfontosabb. *«Az alföld»* című olvasmány van soron a Hunfalvy János tollából (Badics: Olvasókönyv I. kötet) az I. osztályban. Mivel az egész olvasmány nem túlságos hosszú (5 oldal), elolvasom az egészet egyszerre a nagyobb összefüggés és az értelem kedvéért. De mivel az egész olvasmányt három részben akarom tárgyalni és feldolgozni, olvasás közben háromszor, mindenik rész végén egy-egy kis szünetet tartok, s azalatt a lehető legrövidebben, egy-két szóban összefoglalom az illető résznek a tiszta lényegét. Mikor az olvasmányon én végig haladtam, azonnal kérdegetni kezdek; még pedig először nagy általánosságban az alföldről, a pusztáról. Ki járt közületek az alföldön? Ha jelentkezik valaki, akkor attól megkérdem, hogy milyennek találta az alföldet, a pusztát? A kérdésre megfelel a saját szavaival, egy-

szerűen, hogy az alföld egy nagy síkság, hegyet sehol sem lát az ember, még fát is ritkán, csak távol egymástól városokat, falvakat, mezőket. Természetesen az alföldnek csak azon évszakbeli képéről adhat számot a tanuló, a melyikben ott járt (ősszel, vagy télen stb.). Ha nem találkozik olyan egy sem, a ki az alföldön járt, akkor egészen röviden, sokkal egyszerűbben, mint a hogy a könyvben van, egy pár szóval megrajzolom én az alföld természetes képét. Azután azt kérdezem meg, hogy ki járt a Tátrában, Mármarosban, vagy Erdélyben, szóval hegyes vidéken? Ha akad olyan, a ki ott járt, akkor az írja le röviden, hogy milyen a hegyes vidék. Ha egy sem volna ilyen, akkor azt is megteszem én. S miután így a sík és hegyes vidéket, minden részletesebb összehasonlítás nélkül, egymásután felidéztük emlékünkből, akkor egy tanulóval elolvasatom olvasmányunk tárgyalandó első részét, mely az alföld leírását foglalja magában. Ennek a résznek az elolvasása után megint kérdezgetek, de most már sokkal sűrűbben és minél több tanulótlól kérdezek apróbb, részletesebb, tárgyszerűbb kérdésekkel. Minél eleveőbb munkát fejtünk ki, annál általánosabb az érdeklődés. Hol fekszik a nagy magyar síkság, az alföld? Az északi Kárpátok szélétől délre a Dunáig. Mutasd meg a térképen is. Milyen színű a térképen? Egyszínű, sáma. Még hol látsz ilyen egyszínű helyet a térképen? Megmutatja a többi síkságot s a tengert is. (Hasonlóság a nagy pusztá s a végtelen ocean között.) Melyik az alföld főfolyója? A Tisza. Egy pár szó a Tiszáról. Milyen nép lakja az alföldet? Tiszta magyar. Hallottál, olvastál valamit a régi betyárokról, szegény legényekről? Megmondja. (Ha valamelyik nagyon érdekes, rövid elbeszélést tud e körből s azt vágyik elmondani, hadd mondja el pár szóban.) Újabb kérdések. A csikós; gulyás. Kérdések a nép foglalkozásáról. A ház. A tanya. A gémeskút. Kérdések az alföld állatvilágából. Ménesek, gulyák, juh-, sertésnyájak. A gólya. A kánya stb.

Most tovább megyek. Ugyancsak kérdezgetés útján új fogalmakkal akarom megismertetni tanítványaimat, illetőleg a már meglévő fogalmaik kifejezésére szolgáló szókincsüket gyarapítjuk és tudatossá tesszük, a fogalomkört tágítjuk szócsoportosítások útján. Az olvasmány e részében a *síkság*, *hegy*, *domb* stb. szó gyakran fordul elő. Felírjuk a táblára e szót: *hegy*. Milyen hely az, a hol nincs hegy? Megmondják: *sík*. Hát az milyen hely, a hol hegy is van, sík is van; a hol hegyek övezik a síkot? Megmondják: *völgy*. Aztán megkérdezem, hogy milyen más szavakkal tudjuk még kifejezni a hegy fogalmát, tekintet nélkül most arra, hogy mekkora s milyen a hegy? Megmondják lassanként. Majd azt kérdezem meg, hogy fejezzük ki még a síkságot más szóval? Mindezeket ők maguk, a tanulók

rendre kitalálják s akkor, fölírva mindezt a táblára, készen vagyunk egy kis szócsoporttal, így:

<i>Hegy,</i>	<i>síkság,</i>	<i>völgy,</i>
szikla	lapály,	völgykatlan,
bércz	fensík,	hegy-völgy stb.
szirt		
magaslat,	alföld,	
domb,	puszta.	
halom.		

Aztán megteszszük a különbségeket is az egyes kifejezések között alaposabban is körülírva; majd megállapodunk abban is, hogy mit értünk *hegység*, *hegyláncz*, *hegysorozat*, *dombhullám*, *hegyormó*, *csúcs*, *tető* alatt. Esetleg, ha tetszik, mellézneveket is képezhetünk e főnevekből: *hegyes*, *dombos*, *völgyes*, *hegy-völgyes* stb. Felírás alkalmával a szorosabban összetartozó jelentésű szokat együvé kerítem be, hogy annál szembetünőbb legyen a fogalmak összetartozása.

Elsőfordul olvasmányunk első részében e kifejezés: *síri csend*. Hogy mit jelent, azt mindenki sejti, érzi, tudja a tanulók közül, de hogy tudatosabbá tegyem s a jelzőkkel való gazdag, tartalmas, rövid kifejezésekre észrevétlenül is felhívjam tanítványaim figyelmét, odaállítom elbök a *síri csend* ellentétét is: *vásári zaj*. Esetleg egybevetjük e két kifejezést is: *égi béke* és *pokoli láрма*.

Szóbőségre csak így tehetnek szert tanítványaink, ha saját maguk állítják össze a rokonértelmű szavakat, nem pedig úgy, ha a nyelvtanból megtanulják. Helyes, tartalmas, szép stílusok csak így fejlődnek, ha észrevétlenül már itt foglalkozunk a kifejezésekkel s igyekszünk megtalálni — keresve — mindig gyakorlat közben a legkifejezőbb, legtartalmasabb szóösszekötéseket, jelzőket, ellentéteket, nem pedig úgy, ha a IV. osztályban egyszerre ismeretlen területre lépünk s a kész stilisztikai szabályokat akarjuk betaníttatni. Azt megtanulja a tanuló, el is mondja, de azért stílusa rossz, éretlen és sok küzdés, nehéz fáradtság után érkezik el valamikor oda, a hová az alsó osztálybeli olvasmányok helyes tárgyalása útján tanult tanuló könnyen, szinte játszva, észrevétlenül és biztosan eljut.

Mikor így végighaladtunk olvasmányunk kitézött I. fejezetén, akkor ezt az egész kérdésekben és feleletekben tárgyalt részt összefüggő, kerek egészben elmondják a tanulók, s akkor még csak azt kérdelem meg, hogy milyen címet adnának ennek a fejezetnek? Megmondják: «Az alföld leírása.» Olvasmányunk I. fejezetével végeztünk. A II. és III. fejezettel ugyanígy járunk el, s mikor készen vagyunk az egész olvasmánnyal, a táblán is összefoglaljuk és kifejezzük az

olvasmányt alkotó egyes részek lényegét, tehát az egészet a maga teljességében, de a lehető legrövidebben, úgyszólván csak címekben:

Az alföld.

I. Az alföld külső leírása, rajza.

II. A reggel, nappal és éjszaka a pusztán.

III. Milyen az alföld a négy különböző évszakban? (Télen, tavaszszal, nyáron és ősszel.)

Sok minderről esett szó ez olvasmány tárgyalása közben. Szó volt a délibábról is (II. rész, melylyel e cikkben nem foglalkoztam), s ezzel kapcsolatosan a légrétegek különböző sűrűségéről, tehát fizikai tényről is, a mit egyszerű, keresetlen szavakkal a közönséges mindennapi életből vett példákkal világosan és tisztán meg lehet értetni a gyerekekkel is. Szó volt a juniusi Tisza-virágzásról, a hol a természetrajzi dolgokról való beszélgetésre nyílik alkalom. Beszélgettünk az igazi tősgyökeres magyar emberről, annak életéről, a népről és így tovább, tehát néprajzi dolgokról. Aztán a szavak, fogalmak csoportosításával, az ellentétek, összetartozások feltüntetésével tágul az ismeretkör, tisztulnak, megerősödnek az egyes fogalmak, új szókkal új fogalmak lesznek ismeretesebbé, s az új fogalmakkal új gondolatok szegődnek tanítványainkhoz; megértik lassanként a képes beszédet, minden nehéz, szürke elmélet nélkül, rendre-rendre megfigyelik a költői nyelvet is és a IV. osztályban a stilisztikában, úgyszólván, már csak rendszerezett összefoglalását látják a már ismerős dolgoknak.

De térjünk át más olvasmányra. A II. osztályban történeti olvasmány van soron. *Hunyadi Jánost* olvassuk (Szinyeyi: Magyar Olvasókönyv II. r.). Az egész olvasmány áll XII. fejezetből. Főszóltam magamban, hogy nyolc órán teljesen végzek ezzel az olvasmánnyal. Mert némelyik fejezetre nem szükséges egy egész óra.

Mivel az első török háborúkról már olvastunk, föllevenitem röviden az egésznek a lényegét s elvezetve tanítványaimat tárgyunkig, megemlítem, hogy akadt már valahára egy olyan ember, a ki a törökre sok csapást s hazánkra világszerte nagy dicsőséget hozott, erről fogunk most olvasni. Akkor elolvasom én magam az I. fejezetet, melyben Ulászló meghívásáról, Hunyadi származásáról, első, szendrői nagy sikeréről, szörényi banná történt kinevezéséről, a szebeni csatáról van szó. Ha elolvastam a fejezetet, azonnal kérdezgetek. Bizonyosan a szebeni csata és abban is Kemény Simon hősi halála ragadta meg legjobban figyelmüket. Megkérdezem, hol tüntette ki legjobban magát Hunyadi János? Szebennél. Hát először volt ő most ütközetben? Nem, már mint egészen ifjú ember Szendrónél kitént. Ki is

volt ez a Hunyadi János? Megmondják; vagy ha nem tudják, megmondom én. Hol szolgált egészen ifjú korában? Zsigmond király udvarában. (Zsigmondról már volt szó.) Zsigmondnak volt e gyermeke? Ki lett a király utána? Megmondják. Hunyadi idejében ki volt a király? Megmondják, hogy először Albert, azután Ulászló. (Ezek már mind ismerősök az elolvasott részből.) Mikor beszélgettünk már ennyit erről a dologról, felolvastatom az egész részt egy tanulóval. Akkor aztán újból kérdezgetek. Most már egy kissé más irányban és többfélé. Igyekszünk elmélyedni a tárgyban, s azzal kapcsolatosan sok mindenféle, részben új ismeretanyag, részben a már ismert dolog alkalmazása kerül elő. Az olvasott részünkben előforduló szép tettek közül melyik a legnemesebb? Megmondja, hogy a Kemény Simoné. Hát hogy áldozta ő fel életét? Olyan olcsó az élet? Felelet: Nagyon szerette hazáját s fővezérét, Hunyadit és hősi halált halt érte. Tudsz-e még vagy egy ilyen hősi halált? Körülbelül hallott már vagy otthon szülőitől, vagy barátaitól, vagy épen olvasott valamit a 48-as időkről s így tud a Petőfi, vagy más jelesünk haláláról. Megmondja a véleményét. Íme, az ilyenek hát a hősök. Előfordult az olvasmányban Kemény Simonnal kapcsolatban e szó: *önzetlenség*. Sokan nem ismerik e szót, vagy nem helyesen. Még kell értenünk hát ezt. Most már újabb tér az olvasmányban: az ismeretkör, a fogalmak sora tágitása, a szókincs gazdagítása. Megint kérdésekkel magyarázok. Hát Kemény Simon haszonleső volt? Felelik: Nem, akkor nem így tett volna. Kérdés: Hát milyen volt? Körülbelül azt mondják (s egyik egyiket, másik másikat mond), hogy *igazságos, becsületes, derék, áldozatkész, esetleg bátor, nemeslelkű* stb. Engedem, hogy mondják. Ezeket a szokat rendre, a hogy mondogatják, mind felírom a táblára, s mikor ezzel készen vagyok, azt mondom: «Látjátok, a ki igazságos, becsületes, derék, áldozatkész, bátor, nemeslelkű: az *önzetlen*. Aztán megállapítjuk ezeknek az ellentéteit is, s megismerjük egész természetesen az *önző* szót is a következő kis összeállításból:

<i>Becsületes,</i> <i>derék,</i> <i>áldozatkész,</i> <i>igazságos,</i> <i>bátor,</i> <i>nemeslelkű.</i>	}	önzetlen	}	<i>Rosszindulatú,</i> <i>magánakvaló,</i> <i>haszonleső,</i> <i>pártoskodó,</i> <i>gyáva stb.</i>	}	önző.
--	---	----------	---	---	---	-------

Aztán tovább kérdezek. Hol is halt meg Kemény S.? Szeben-nél. Hát az hol van? Megmondja, meg is mutatja. Azt is megbeszéljük kérdezgetés közben, hogy tőlünk milyen irányban van

Szeben, mekkora város, kik laknak ott, s esetleg szóba kerül Brassó is, Segesvár is. Az áll a könyvben, hogy Hunyadi 2 és 1/2 mérföldre volt Szebentől. Hát egy mérföld mekkora? Lesz olyan talán, a ki megmondja. Vagy ha nincs olyan, megmondom én. Hát egy kilométer hány méter? Hát akkor egy mérföld hány méter? És így tovább. Mikor ennyire vagyok, akkor azt mondom egyiknek: «Talán te el tudnád mondani az egész fejezetet röviden, értelmesen.» Elmondja. De el is telt az óra. Akkor azt mondom nekik, hogy gondolják át s olvassák el otthon ezt a fejezetet, a jövő órára mindenkinek tudnia kell. Más órára könnyű szerrel, mondhatni tanulás nélkül mind készen van vele. Most megkérdezem, miféle címet adnának ennek a fejezetnek, ha külön kellene leírniok? Szinte egyértelműleg felelik: Hunyadi származása, a szebeni csata, Kemény S. hősi halála. S ezzel az első fejezetet elvégeztük. A többi kitűzött részt ugyanigy dolgozom fel. Mikor végigmentünk az egészen, krétával állok a tábla mellé s megint ilyen kérdezőgató diskurzus útján ők maguk rendszerezik az egészet a 8-ik és utolsó órán. Öt nagy részre osztjuk föl az egész olvasmányt, a mit én a táblára s ők füzetükbe irnak, így:

Hunyadi János.

- I. Hunyadi származása, nevelkedése.
- II. A csaták. Győztes és vesztes csaták.
  - 1. A szebeni csata. (Kemény S. halála.)
  - 2. A hosszú hadjárat.
  - 3. A várnai csata. (A király elesik.)
- III. V. László király lesz. (Cillei föllépése.)
- IV. Újabb csaták.
  - 1. A rigómezei csata. (Veszteség.)
  - 2. (Kapisztrán János föllépése.)
  - 3. Nándorfejérvári ütközet. (Győzelem.)
Dugonics Titusz hősi halála.
- V. 1. Hunyadi János halála.
  - 2. Kapisztrán János halála.

Láttnivaló, hogy itt nem hét részre osztottuk föl az olvasmányt, pedig hét órán tárgyaltuk s a nyolcadikban összefoglaltuk. E fölosztásunkban már maga a történet volt az irányadó; a tények — fontoságuk szerint — vezettek bennünket a szerkesztésben.

Ez az utolsó óra, mondhatnám, szellemi tornaóra volt. Technikai gyakorlat, szerkesztési ügyesség, de a fiúk esze minden leleményességének segélyül hívásával. Olyan, mint az építőjáték, a melynél az egyes részeket jól ismeri a gyermek, de a palota összerakása meg-

izzasztja. De igazi belső az az öröm is, mely lelkét átjárja munkájára, s jóleső érzéssel, bizalommal tölti el. Most aztán, ha tetszik, bármelyik részt külön, vagy az egészet együtt elmondathatom folyékony előadásban a tanulókkal. Most kellő magaslatról látja a részeket is, az egészet is, s a lényeg fölött uralkodni tud.

Vagy más olvasmányt veszek. *Tanítómesék* vannak soron. «*A végrendelet*» című mesét, példázatot olvassuk. Egy öreg halálos ágyán azt mondja fiainak, hogy a szőlőhegyükben kincs van elrejtve, csak ássanak, a míg megtalálják. A fiúk ásnak-ásnak, csak hiában, a kincs nem kerül elő. Lassanként felássák az egész szőlőhegyet, kétszer is. S mi történik? A legközelebbi őszzsel gazdag, busás termést kapnak. Gondolkoznak, s most jut eszükbe, hogy a keresett kincset megtalálták a bő termésben, a mely pedig egyenesen ásásuk, kapálásuk, tehát munkájuk eredménye. Ezt az olvasmányt is először magam olvastam fel, azután — feltétlen könnyű lévén — egyenesen elmondattam egyik tanulóval. Rendkívül tetszett a tanulóknak, mert nagyon kedves történet. Akkor megkérdeztem, ki tudná e mese tanulságát egy ismert, jó magyar közmondásban kifejezni? Versenyezve jelentkeztek, nem egy, de 15—20. S egymásután hangzottak el a szebbnél-szebb rövid mondatok: «A munka kincs», «A munka áldás», «A munka kincset ér», «A munka pénz» és ezekhez hasonlók. Felírom a táblára: «A munka kincset ér», s tovább megyek, más mesére térjünk át, itt nincs mit beszélni többet. Elolvassuk a «Hazug fiú» mesét, ugyanígy járunk el s aztán fölkerül a táblára ez a közmondás is: «A ki egyszer hazudni mer, hitelt többé sohasem nyer.» Vagy «Az öreg és fiai» című olvasmány után ezt irtuk fel: «Az összetartás nagy dolgokat művel.» Akár latinul is megértik ezt már: «Concordia res parvæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur.» Úgy vettem észre, hogy nagyon sokan — lopva is — lejegyezték ezt a közmondást, már csak azért is, hogy latinul is tudják ezt. De hát az ilyen ártatlan hiuság erényszámba is mehet. Az ilyen mesékből egy órán el lehet végezni négyet is, a legnagyobb érdekelttség és közreműködés mellett. Azután hosszú idő mulva, mikor a görög-perzsa háborúk olvasása alkalmával Sparta és Athénæ s általában a görög városok ellenségeskedéséről s az összetartás hiányáról volt szó, a kérdésemre, hogy valahol nem olvastunk-e erre vonatkozólag valamit, bizonyította a feltartott ujjaknak a sokasága, hogy az «Öreg és fiai» című mese tartalma, lényege él az emlékezetükben, s rögtön megmondta a megkérdezett, hogy «az összetartás nagy dolgokat mivel.» S így és ilyenformán haladunk a más körből vett, pl. ókori történelmi, földrajzi, néprajzi, természetrajzi stb. olvasmányok tárgyalásával is.

Az olvasmányok tárgyalásakor tekintettel vagyunk az alkalmiságra is, a mennyire lehetséges. Pl. «A puszta télen» című költeményt mindenesetre észszerűbb dolog télen olvasatni, mint tavasszal; épen úgy egy tavazzi tájképet sikeresebben tárgyalhatunk tavasszal, mint télen. De azért nem céltalan dolog néha, egy-két esetben, épen az ellenkezőt is megtenni, hogy az ellentét élesen ki-domborodjék, s az olvasmány alapján lelkükben fölmerült képet a tényleges, jelenlegi állapottal összehasonlíthassák a tanulók.

«A dobsinai jégbarlang» című olvasmány tárgyalásakor először bemutatom a képeket, ha azok jók, s csak azután olvassuk el az olvasmányt, ha már látták az egészet. Akkor már nagyon megkönnyebbül a munkám a kérdeztetés alkalmával. A mire csak vannak jó képeink — s arra törekszünk, hogy minél több legyen — azt mind fölhasználjuk. Tulajdonképen minden jó olvasókönyv mellé — hogy úgy mondjam — külön album kellene szép kivitelű, egészen különálló képekkel. Ezek nem az egyes tanulók, hanem a tanár és iskola, szóval az osztály használatára, közös munkára volnának szánva. S ezeket a képeket az illető olvasmány tárgyalása előtt és után a tanteremben álló s e célra készült üveges fali szekrénybe kiteszszük közszemlére és a maguk között való megbeszélés tárgyául; s ott hagyjuk esetleg pár napig is. Az olvasókönyvekbe nyomott szövegek rendesen rosszak s mégis drágává teszik a könyveket.

Ha népmesét tanítunk, akkor lehetőleg magának a mesének eredeti stílusával tanítjuk azt, hogy a népnyelv egészséges, üde zománcából is ragadjon valami tanítványainkra.

Költemény tanításánál először magunk olvassuk el a költeményt, különös gondot fordítva az értelmes hangsúlyozásra, aztán megint úgy diskurzus útján megmagyarázzuk, hogy teljesen érthető legyen. Aztán többször elolvastatjuk, s csak azután hagyjuk föl emlézésre. Hogy egy-egy szép elbeszélő, vagy lírai költemény tárgyalása közben mennyi alkalma nyílik szintén a tanárnak tanítványai nemesítésére, nem szorul fejtegetésre. Ha egy-egy elbeszélésből, meséből, vagy költeményből amúgy is világosan kitűnik a szép, nemes jellem, az erkölcsi erő, akkor ne fűzzünk hozzá még kommentárokat, ne magyarázzuk túlsokat, mert unalmas lesz, s utoljára nem találunk fülekre örökös erkölcsi oktatásainkkal. Petőfi «A jó öreg korcsmáros» című költeményének fenségesen szép tárgyát, tartalmát nem sokat kellett magyaráznom, mert a szülők iránt érzett hála, tisztelet s határtalan szeretet gondolatát és emlékezésbe idézését világosan leolvastam tanítványaim arcáról ez utolsó két sor olvasásakor:

«Mert az én atyám e jó öreg korcsmáros,
Áldja meg az Isten mind a két kezével!»

Ilyen alkalommal minden további szó fölösleges.

Hogy különösen az I. és II. osztályban először maga a tanár olvassa föl az olvasmányt — legalább a legtöbb esetben — s ne a tanuló, az azért mutatkozik nagyon kívánatosnak és szükségesnek, mert így utánaolvasással sokkal könnyebben és helyesebben megtanulják a tanulók a jó olvasást és hangsúlyozást, a mi végül is rendkívül fontos és a minnek gyakorlására legelső sorban a magyar órák vannak hivatva.

A felett nincs miért aggódni, hogy ilyen módszerrel a gyermek nem tesz szert önálló, folyékony stílusra, jó előadóképességre. Hiszen minden egyes rész s minden egész, mihelyt — hogy úgy mondjam — a gyermek lelkében assimilálódott, szabad előadásra, folyékony elmondás alá kerül s így a megértés, a megtartás sokkal biztosabb. Hogy a tanárnak ezekkel a discursusokkal szertelenségekbe tévednie nem szabad, önként értetődik. De azt megsúgja minden tanárnak a jó érzéke, hogy hogyan járjon el. A legelső, legsarkalatosabb törvény, a mit szem elől téveszteni egy percig sem szabad, az, hogy *legyünk természetesek*; a kinlódásnak, mesterkéltn erőltettségnek nyoma se lássék tanításunkon. Szálljunk le a gyermekek lelkéhez s nézzük olyan szemmel őket, a milyennel kell. Legyen az oktatás ez alsó fokán lehetőleg mindig a magyar nyelv tanára az osztályvezető-tanár. S a mennyire lehet, tartsa szemmel azt is, hogy a többi tárgyakban miről foly a tanítás osztályában, s ez szolgáljon neki vezérelvül az olvasmányi órákon a tanítandó anyag megválasztásában; koncentráljon úgy, a hogy szükség, a hogy természetes és a hogy a gyermek lelki fejlődése megkívánja; igyekezzék tanítványai lelkéhez minél közelebb férközni, *ismerje meg őket jól*, mert ugyancsak szükségük van kölcsönösen az ismeretségre. A helyes megismerésre igen hatalmas eszköz volna az, ha jó időben minél többször vinné kirándulásra növendékeit. Mert az ilyen kirándulások nemcsak a természetrajz-, földrajz- és a tornatanárookra, hanem az anyanyelv tanárára nézve is nagy segítségek a nevelésben. Ezeknek a kirándulásoknak az érdekesebbé tételére nagy szolgálatot tesznek az osztály falaira, folyosókra kifüggesztett lokális természetű képek, térképek, esetleg domborítva, vagy legalább jól szinezve és hűen föltüntetve a vidéken, a közelben fekvő legszebb, legértékesebb kiránduló helyeket, hogy azokat a képeket a tanulók előre megnézve, a fölött eszmét cserélve, vitatkozva, esetleg azokról számításokat, méréseket téve, kellő érdekeltséget és vágyat érezzenek oda, a helyszínére kimenni. Visszatérés után újból megnézik a képeket s újból tárgyalják maguk között a kirándulást; vitatják, vajjon a képek megfelelnek-e a valóságnak, vagy nem. A magyar nyelv tanárának, az alsóbb osztályokban, az ilyen dolgokból is kijut a szerepe.

Nagy kár és rendkívül sajnálatos dolog, hogy olvasókönyveink jó része a magyar történelmi olvasmányokban — hihetően főképp a forrásokhoz való hűséges ragaszkodás miatt — nem találja el sem a nyelvezetet, sem a stílust, sem a formát, sem a szerkezetet a gyermekek lelkivilágához mérten. Anonymus, Thuróczy krónikája, vagy a bécsi krónika anyagot szolgáltat a történelmi olvasmányokhoz, de nyelvet, stílust, formát nem szolgáltatathat; közvetlenséget, érdekességet, azt meg épen nem. Honnan is? Hiszen azok nem gyermekek számára készültek. Legokosabban, leghelyesebben tesz az olyan olvasókönyv-szerkesztő, a ki a történelmi olvasmányokat a hűségnek megfelelően ugyan, de a lehető legközvetlenebb nyelven, érdekesen, elevenen, szóval; a gyermekek lelkivilágának megfelelő alakban tárja az olvasó tanulók elé. Hiszen ezeknek az olvasmányoknak a lehető legszebb szerepük van a nemzeti nevelésben, a jellemfejlesztésben s a történet megkedveltetésében. Már most hogy érjenek célt, ha szárazak, unalmasak? És, csodálatos dolog, a Magyar Könyvtár érdemes és derék irodalmi vállalatnak a könyvjegyzékében Anonymus krónikája ott szerepel pontosan beosztva az I. osztálynak szánt olvasmányok között. Érdekes kép volna. Képzeljünk 50 elsőosztályost 50 Anonymus mellett (fordítás mellett) görnyedve az I. osztály tantermében! A tanár lelkesen magyaráz, s az 50 gyermek merően részegzett szemekkel néz és ásít. Ha az 50 kis tudós orrára 50 pápaszem kerülne, akár akadémiásdit is játszhatnak. Hanem a magyar történelmi érzék úgy ki fog fejlődni, s a tanulók úgy megszeretik a nemzeti történelmet, hogy mihelyt alkalmuk nyílik rá, azonnal sutba dobnak minden olyan művet, a mi csak közel is jár a történelemhez. De ez szerencsére nem történhetik meg, hiszen melyik tanár ugrik be annyira, hogy az I. osztályosok lelkét Anonymussal táplálja?! Ha megtörténnék, fohászkodva mondhatnák el a kis diákok: «Mit vétettünk, Uram, néked? Vedd el e keserűséget!» Lelket, lelket és harmadszor is lelket azokba az olvasmányokba mindenekelőtt! Bizony csak a lélek az, a mi megelevenít. Ne értsük félre és ne akarjuk túlságba vinni az új «Utasítások» eme szavait: «A nemzeti élet ama korának, melyre a hagyományok vonatkoznak, néhány részletes és lehetőleg egykorú írók nyomán adott rajza a történelmi érdeklődés első alapjait vetheti meg.»

Általában az alsóbb osztályokban lehetőleg végezzünk osztálytanítást, az egésznek a belevonásával, s ne vesztessük az időnket a kalkulusok rakosgatásával. Ha mesében, vagy ismeretterjesztő olvasmányban olyan helyről, személyről vagy tárgyról van szó, a mi egyes növendékeink lelkében, mint ismert fogalom már társulva él valamely, az ők életükben kedves történetkével, epizóddal, élménnyel, s

ha így beszélgető oktatás közben nekik arról mondanivalójuk volna: ne vonjuk meg a szót tőlük, sőt adjunk alkalmat rá, hadd mondják el, a mi lelkükön fekszik, hadd nyilatkozzék meg az őszinte szív tisztán és igazán — természetesen mindig bizonyos határok között — hiszen ezzel mi csak közelebb jutunk célunkhoz. Szeretniök kell a tanulóknak minden tárgyat, de szeretniök s várnioik kell különösen a magyar órát. S különösen kell ügyelnie a magyar tanárnak, hogy nyerje meg tanítványai feltétlen bizalmát, ejtse foglyul azoknak szívét nem dédelgetéssel, hanem tárgyával és tanítási eljárásával; csatolja őket magához erősen, a szeretet aranyláncával.

A magán, vagy ú. n. kötelező olvasmányok ügye még mindig igen zavaros. Még az a mód látszik a legcélravezetőbbnek, hogy az illető osztály olvasmányaiul fölvett legkiválóbb munkákat lehetőleg ugyanannyi példányban szerezzük be, a hány tanulója van az osztálynak — vagy legalább minden két tanuló részére egy példányt — s azokat akkor behatóan tárgyalhatjuk benn az osztályban; időnként haza is vihetik a tanulók.

Az írásbeli dolgozatok javítása alkalmával a tanulóktól ejtett s a tanártól aláhúzott hibák végleges kijavításánál csak a végső esetben megyünk a tanuló segítségére, ha ő t. i. a saját erejéből semmi módon sem képes rájönni az ejtett hiba mivoltára, s azt kijavítani nem tudja. Írásbeli gyakorlatokul célszerű néha röviden, határozottan formulázott kérdéseket adni föl a tanulóknak, hogy ők e kérdések alá írják oda a megfelelő épen oly röviden és határozottan formulázott feleleteket.

Most összefoglalom, egészen röviden a lényegét.

1. A középiskola alsóbb osztályaiban az egész oktatás gerincét legtermészetesebben a magyar nyelv tanítása képezi. Itt a magyar nyelv tanára, lehetőleg, mindig osztályvezető tanár legyen, a ki a többi tárgyakban végzett tananyagot is kíséri figyelemmel, ezt vegye tekintetbe az olvasmányok tárgyalása alkalmával s törekedjék, lehetőség szerint, az összes tárgyakban szerzett ismeretek felhasználására, kapcsolatos alkalmazására, érvényesítésére.

2. Az olvasókönyvekben különös gond fordítandó a történeti, ismeretterjesztő és elbeszélő (mese) olvasmányoknak egyszerű, vonzó nyelven és stílusban megírt, a gyermek lelkületének teljesen megfelelő földolgozására.

3. A nyelvtani oktatás az «Utasítások» szerint történik. A főszó azonban az olvasmányok tárgyalására fordítandó, a hol osztálytanítást alkalmazunk, belevonva összes növendékeinket nyugodt diskurzus útján az olvasmányok tárgyalásába, melynél alkalmat nyújtunk növendékeinknek az olvasott tárggyal, vagy történettel kapcsolatosan

a fogalomkörükben már tisztán élő dologról való megnyilatkozásra s általában szerzett ismereteik kapcsolatos alkalmazására.

4. A helyesírás gyakorlására minél több gyakorlatot tartunk a fekete táblán, a hol egyik tanuló ír, s az ejtett hibákat a tanulókkal nyilvánosan kijavítatjuk.

5. Összefoglalások alkalmával a rendszerező, világos, átlátszó munkára nagy gondot fordítunk s ilyenkor a tanulók szabatos szabad előadóképességét minden úton-módon fejlesztjük.

A magyar nyelv tanításának ez a módszere gyümölcsöző és célravezető. Bebizonyította ezt már több iskola; bebizonyították a külföldi s különösen a németországi kitünő középiskolák is, a melyekben állandóan ezzel a módszerrel csodálatos szép eredményeket érnek el az anyanyelv tanításában, s mondhatnám, mesteri módon, biztos kezekkel és könnyen vezetik a tanulót anyanyelve s irodalma megértéséhez, az ismereti terület folytonos szélesítéséhez, tágitásához, egyénisége, jelleme fejlődéséhez.

Lehet, hogy ilyen tanítási eljárás mód mellett — kivált először, a hol szokatlan — maga a vizsgálatokon felmutatható eredmény a tananyagból talán csekélyebbnek tűnik föl, de ez határozottan *csak látszólagos* a régi recitativ, deklamáló módszer mellett. Amott nagyobb volt a külső látszat, itt összehasonlíthatatlanul több az értelmi és lelki építés, sikeresebb és gyümölcsözőbb az eredmény; megnyugtatóbb a tiszta produktum, ha szabad e szót használnom. Lehet, hogy akadnak, a kik e cikkben foglaltakra — melyekben tulajdonképp semmi új nincs — készebbek rásütni a túlságos ideáлизmus, jóhiszeműség, utópia vagy ilyesmi bélyegét inkább, mintsem megpróbálnák alaposan. Gondolom, hogy egyes vonakodók és gyanakodók szemében az osztályok zsufoltsága milyen erős indok lehet ez ilyesféle módszer ellen. A zsufoltságot tisztán gazdasági dolog, takarékoskodás idézi elő, meg a magyarországi különböző, többirányú iskola-fajok elégtelensége, széthúzása, teljes jó polgári iskolák, jó és több ipari iskolák hiánya, a gimnáziumláz stb. A tanügy gazdasági viszonyai külső körülmények, a melyeken változtatni mindig lehet; a pädagogia folytonos haladása, az oktatási módszerek folytonos tökéletesedése pedig: lényeges, belső, életbevágó dolog. Már pedig tisztán *külső körülményektől lényeges, belső dolgokat függővé tennünk nem szabad*, mert akkor visszafelé haladunk. A zsufoltságot csak ideig-óráig tartó, tűrhetetlen veszedelmes bajnak, akadálnak kell tekintenünk mindig s az ellen küzdenünk kell, a míg csak meg nem szünik; tehát ez irányító nem lehet a pädagogiában soha, semmi körülmények között, hanem épen ezt kell megszüntetnünk nemzetünk haladása érdekében.

RAVASZ ÁRPÁD.